

Uldis Neiburgs

ASV KARA BĒĢĻU PADOMES UN ZVIEDRIJAS C BIROJA DOKUMENTI PAR LATVIEŠU BĒĢĻU LAIVU AKCIJĀM PĀRI BALTIJAS JŪRAI (1944–1945)

Otrā pasaules kara gados nozīmīgs, bet līdzšinējā historio-grāfijā tikai daļēji izpētīts ir Zviedrijas Aizsardzības štāba C biroja (*C-byrån*) un ASV Kara bēgļu padomes (*War Refugee Board*; turpmāk – WRB) organizatoriskais, tehniskais un finansiālais ieguldījums latviešu nacionālās pretošanās kustības organizācijas – Latvijas Centrālās padomes (turpmāk – LCP), bijušā Latvijas sūtņa Voldemāra Salnā un Zviedru-latviešu palīdzības komitejas Stokholmā īstenotajās slepenajās latviešu bēgļu laivu akcijās pāri Baltijas jūrai uz Zviedriju.¹

Neraugoties uz atšķirīgajām funkcijām (tehniskais nodrošinājums, organizācija, finanses, laivu vadīšana un cilvēku pārvešana, informācijas iegūšana un nodošana u.c.), ko veica dažādas zviedru, amerikāņu un latviešu institūcijas un personas, kā arī pastāvošajām savstarpējām pretrunām un ārējiem apdraudējumiem, to intereses zināmā laikā vai nu sakrita, vai arī kalpoja kā līdzeklis vienas vai otras puses mērķu realizēšanā, kas bija pamats sadarbībai, bez kuras tik vērienīga un slepena vairāku tūkstošu politisko bēgļu evakuācija no Latvijas uz Zviedriju nebūtu bijusi iespējama. Zviedrijas izlūkdienesta interesēs bija iegūt militāru informāciju par situāciju Latvijā, tāpēc, lai to saņemtu, netieši tika atbalstīta arī latviešu bēgļu ierašanās Zviedrijā. Turpretī ASV WRB dalību slepenajās laivu akcijās pāri Baltijas jūrai noteica humāni apsvērumi un vēlme glābt nacistu vajāšanu upurus.²

Īpaši masveidīga nelegālā laivu kustība kļuva 1944. gada augustā, vislielāko intensitāti tā sasniedza septembrī–oktobrī un ar mazākiem panākumiem turpinājās līdz pat nacionālsociālistiskās Vācijas kapitulācijai 1945. gada 8. maijā. Kopumā no 1944. gada janvāra līdz 1945. gada martam ar Zviedrijas C biroja atbalstu uz Latviju notika 37 laivu braucieni, bet no 1944. gada jūnija līdz

septembrim vismaz 18 ASV WRB finansētās laivas devās pēc bēgļiem no Latvijas. No vairāk nekā 4500 bēgļiem, kas ieradās Zviedrijā, 2077 to sasniedza ar privātām laivām, bet 2541 cilvēks te nokļuva LCP organizēto laivu akciju rezultātā. Viņu vidū bija vismaz 764 personas, kas sasniedza Gotlandi ar zviedru atbalstītām laivām, un ap 740 bēgļu, kurus atveda amerikāņu finansētās laivas.³ Daļa no šiem braucieniem notika, vienlaikus izmantojot gan zviedru tehnisko, gan amerikāņu finansiālo atbalstu, bet daudzus bēgļus latviešu laivu pārcēlāji pārveda pāri Baltijas jūrai neatkarīgi no C biroja un WRB sniegtās palīdzības.

Turpmākajā pētniecībā būtu jāievēro līdzsvars starp latviešu pretošanās kustības dalību un zviedru un amerikāņu izlūkdienestu klātbūtni to kopīgi organizētās bēgļu laivu akcijās pāri Baltijas jūrai. Nākotnē padziļināti būtu jāpēta arī Ventspils sakaru grupas un latviešu laivu pārcēlāju organizatoriskā un praktiskā darbība nelegālās satiksmes uzturēšanā starp Latviju un Zviedriju, kas līdz šim ir izvērtēta nepietiekami, neraugoties uz to, ka tā bija daudz nozīmīgāka nekā tobrīd Rīgā un Kurzemē esošo vai jau Zviedrijā nonākušo LCP politisko aprindu tālaika rīcība.⁴

Šeit publicētie dokumenti parāda zviedru, amerikāņu un latviešu lomu (motivācija, ieguldījums, novērtējums u.c.) slepenajās bēgļu laivu akcijās pāri Baltijas jūrai uz Zviedriju 1944.–1945. gadā. Šo vēstures avotu apzināšanā ASV Franklina Delano Rūzvelta bibliotēkā un Zviedrijas Kara arhīvā nozīmīgs ir bijis vēsturnieku Kārļa Kangeras un Andrieva Ezergaiļa sniegtais atbalsts. Dokumentus no angļu un zviedru valodas tulkojuši Zanda Dūma un Andris Kangeris.

**ASV vēstnieka Stokholmā Heršela V. Džonsona⁵ 1944. gada
16. maija ziņojums ASV Valsts sekretāram**

SAŅEMTĀS TELEGRAMMAS ATREFERĒJUMS

NO: Amerikāņu diplomātiskā misija, Stokholma

KAM: Valsts sekretārs, Vašingtona

DATUMS: 1944. gada 16. maijs

NUMURS: 1738

OLSENS⁶ PĀRSŪTA SEKOJOŠO KARA BĒGLU PADOMES
IEVĒRĪBAI

Nr. 14

Ar bijušo Igaunijas sūtņi, militāro atašeju un atašeju ir pārrunāta veicamā Igaunijas politisko un intelektuālo bēgļu evakuācija uz Zviedriju. Šī grupa ir apdraudēta, jo pēdējo divu nedēļu laikā vairāk nekā 700 tās līderu ir arestējusi vācu okupācijas vara.⁷

Ar labi noorganizētas pagrīdes organizācijas starpniecību augstāk minētās trīs personas pašlaik strādā pie ierobežotas evakuācijas programmas. Ļoti ierobežoto līdzekļu dēļ ir iespējami ne vairāk kā divi braucieni mēnesī. Saņemot \$ 50 000, tuvāko trīs mēnešu laikā būtu iespējams evakuēt ap 1000 politisko, intelektuālo un citu bēgļu no Igaunijas. Ir nepieciešams nopirkt piemērotas laivas, kas prasītu apmēram pusi no iepriekšminētās summas.

Varu garantēt stingru finanšu kontroli un izdevumu atskaiti, es ticu, ka varētu panākt vienošanos par pakāpenisku līdzekļu izsniegšanu, kas būtu atkarīga no sasniegtajiem rezultātiem. Viens no būtiskiem sarežģījumiem šajā projektā ir degvielas nepieciešamība, taču, ja Padome akceptētu šo projektu, tas būtu turpmāk risināms. Šos līdzekļus nedrīkst pārsūtīt caur banku kanāliem, un šīs operācijas ir strikti konfidenciālas.

Kaut arī tas ir ārkārtīgi komplicēti un atkarīgs no mainīgajām norisēm Baltijā, šīs operācijas panākumi šķiet labvēlīgi. Kaut arī šī problēma ir rūpīgi izpētīta, nav iespējama precīza kontrole par to, kādas bēgļu grupas tiks evakuētas. Risks varētu attaisnoties aiz humāniem apsvērumiem, kas ir ekstrēmi neatliekami. Mums bija diskusijas arī ar identiskām latviešu un lietuviešu grupām, kuras, gan mazākā apmērā, arī veic līdzīgu pagrīdes darbu. Pēc dažām dienām mēs nosūtīsim gala priekšlikumus par šīm divām grupām.

Pašlaik notiekošās pagrīdes operācijas rāda, ka trīs bijušie Baltijas valstu sūtņi Stokholmā⁸ sadarbojas ļoti cieši. Iespējams, ka šīs programmas ietvaros šīs trīs grupas varētu izmantot vienu un to pašu aprīkojumu, īpaši izlūklaivas.

Par iepriekšminētām operācijām ir informēta un tās atbalsta Zviedrijas Ārlietu ministrija, kas caur savu ģenerālštābu ir apgādājusi grupu ar vācu identifikācijas kartēm un degvielu, un šo informāciju individuāli nodeva Olsenam trīs bijušie sūtņi.

Balstoties uz iepriekšējās sagatavošanas un konfidencialitātes pamata, Olsenam par šīm trim operācijām ir bijušas diskusijas ar attiecīgu Ārlietu ministrijas pārstāvi. Šis pārstāvis ir izteicis simpātijas un sadarbosies uz ļoti slepenas bāzes.

Džonsons⁹

2. dokuments

ASV vēstnieka Stokholmā H. V. Džonsona 1944. gada 22. maija ziņojums ASV Valsts sekretāram

SAŅEMTĀS TELEGRAMMAS ATREFERĒJUMS

NO: Amerikāņu diplomātiskā misija, Stokholma

KAM: Valsts sekretārs, Vašingtona

DATUMS: 1944. gada 22. maijs

NUMURS: 1820

Sekojošais ir Stokholmas Nr. 20 Kara bēgļu padomei.

Mēs esam pabeiguši diskusijas ar lietuviešu un latviešu grupām, par kurām tika minēts mūsu WRB Nr. 14 (Diplomātiskās misijas 16. maija ziņojums Nr. 1738) attiecībā uz noteiktu grupu evakuāciju no šīm divām valstīm. Izredzes liekas diezgan labas 600 vai 700 intelektuālo, rases un politisko bēgļu glābšanai no katras no šīm valstīm, kaut arī operācijas ir bīstamas un komplikētas. Svarīgs faktors ir laiks, jo šīs operācijas jāuzsāk jau vistuvākajā nākotnē. Šie plāni ir cik iespējams rūpīgi pārbaudīti, un Olsens par tiem ļoti lielas slepenības apstākļos ir diskutējis ar attiecīgu Zviedrijas Ārlietu ministrijas pārstāvi, kurš ir izteicis simpātijas un gatavību sadarboties un tic, ka šīm programmām ir labas izredzes īstenoties.

Līdzekļi šīm operācijām būs aptuveni tādi paši kā igauņu plāna gadījumā. Tā kā ir neatliekami jāuzsāk sagatavošanās, lūdzu paziņot

cik ātri vien iespējams par to, kādas ir iespējas saņemt finansiālu atbalstu šīm operācijām.

Džonsons¹⁰

3. dokuments

Voldemāra Salnā un Fēliksa Cielēna¹¹ 1944. gada 9. jūnijā parakstīts apliecinājums par ASV Kara bēgļu padomes līdzekļu saņemšanu

Mēs, apakšā parakstījušies, apliecinām 30 000 zviedru kronu saņemšanu no IVERA K. OLSENA. Mēs saprotam, ka šie līdzekļi ir nodoti mūsu rīcībā KARA BĒGĻU PADOMES pārraudzībā, kas ir ASV VALDĪBAS aģentūra, un ka izdevumi no šiem līdzekļiem ir pakļauti visiem attiecībā uz tiem KARA BĒGĻU PADOMES dotajiem noteikumiem un nosacījumiem, kas ir pilnībā mums paziņoti. Tie galvenokārt ir sekojoši:

Izmantojot šos līdzekļus noteiktām glābšanas un palīdzības operācijām, kas attiecas uz cilvēkiem, kuriem draud briesmas no SAVIENOTO VALSTU VALDĪBAS ienaidniekiem LATVIJĀ, mēs piekrītam atskaitīties par šiem izdevumiem pēc iespējas vispilnīgākajā un detalizētākajā veidā, periodiski ziņot par glābšanas un palīdzības operāciju statusu un sniegt pilnu informāciju par evakuēto cilvēku skaitu un identitāti. Turklāt mēs apzināmies, ka turpmāko līdzekļu pieejamība šīm operācijām ir atkarīga no apjoma, kādā mēs pildīsim KARA BĒGĻU PADOMES norādījumus un uzdevumus.

Mēs arī saprotam un piekrītam, ka visi īpašumi, kas tiks iegādāti ar KARA BĒGĻU PADOMES dotajiem līdzekļiem šīm operācijām, pēc operācijas beigām tiks pakļauti visiem norādījumiem, ko varētu dot KARA BĒGĻU PADOME attiecībā uz tiem.

Voldemārs Salnais (paraksts)

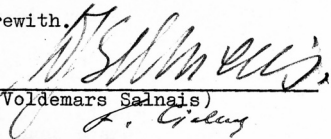
Fēlikss Cielēns (paraksts)

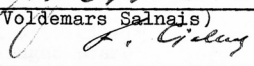
Stokholma, Zviedrija
1944. gada 9. jūnijs¹²

We, the undersigned, acknowledge the receipt of 30,000 Swedish kronor from IVER C. OLSEN. It is understood that these funds were placed at our disposal at the direction of the WAR REFUGEE BOARD, an agency of the UNITED STATES GOVERNMENT, and that the expenditures of the funds are subject to all the terms and provisions imposed by the WAR REFUGEE BOARD in connection therewith, and which have been fully communicated to us. These are primarily the following:

In employing these funds for certain rescue and relief operations with respect to persons in imminent danger of persecution by enemies of the UNITED STATES GOVERNMENT in LATVIA, we agree to account for the expenditure of these funds in the fullest and most detailed manner possible, to supply periodic reports as to the status of the rescue and relief operations, and full information concerning the number and identity of persons evacuated. We recognize, further, that the availability of further funds for operations of this nature is dependent upon the extent to which we can demonstrate fulfillment of the directives and objectives of the WAR REFUGEE BOARD.

It is understood and agreed, further, that any properties purchased with funds supplied by the WAR REFUGEE BOARD for this operation shall, after the completion of the operation, be held at the disposal of any directions the WAR REFUGEE BOARD may supply in connection therewith.

_____
(Voldemars Salnais)

_____
(Feliks Cielens)

Stockholm, Sweden

June 9, 1944

4. dokuments

V. Salnā un F. Cielēna parakstīts pārskats par ASV Kara bēgļu padomes evakuācijas līdzekļu izlietojumu līdz 1944. gada 4. septembrim

1944. gada 9. jūnijs

Saņemts no Amerikāņu Kara palīdzības administrācijas
pārstāvja Ivera Kristiana Olsena kunga 30 000 zviedru kronas

1944. gada 29. jūlijs

Saņemts no Amerikāņu Kara palīdzības administrācijas
pārstāvja Ivera K. Olsena kunga 20 000 zviedru kronas

Kopā: 50 000

Transports 50 000 zviedru kronas

Evakuācijas fonda situācija

1944. gada 4. septembrī.

	<u>Kredīts</u>
1. Laivas.	
Samaksāts <i>Harry Wallin</i> par motorlaivu "Toni"	9500
2. <u>Laivu detaļas.</u>	
Samaksāts <i>Wallenborgs Motor A/B</i> par 2 <i>Ocean Ford</i> jūras motoriem	6400
3. <u>Darbarīki, tālskati u.c.</u>	
Samaksāts <i>Melens Järnvaruaffär</i> (nazis)	8,50
" " <i>Rudolf Wennberg</i> (modinātājpulkstenis)	14
" " <i>Magnus Storm</i> (tālskatis)	150

Kopā: 172,50

4. Remonts laivām un motoriem, materiāli un nelieli piederumi šim mērķim.

Samaksāts <i>Wahlen & Block A/B</i>	24
" " <i>Bolinder-Munktell A/B</i>	22,33
" " <i>L. M. Ericsson</i>	185,80
" " <i>National Radiofabrik</i>	30,33

<u>Situation of the Evacuation Fund</u>		<u>Credit</u>
up to September 4th, 1944.		-----
<u>1. Boats.</u>		
Paid to Harry Wallin for motorboat "Toni"		9500.--
<u>2. Boat components.</u>		
Paid to Wallenborgs Motor A/B for 2 Ocean Ford Marinmotors		6400.-
<u>3. Tools, spyglasses etc.</u>		
Paid to Melens J�rnvaruaff�r /knife/	8.50	
" " Rudolf Wennberg /alarm clock/	14.--	
" " Magnus Storm /spyglass/	150.--	
		172.50
<u>4. Reparations of boats and motors,</u>		
materials and small utensils for this purpose.		
Paid to Wahl�n & Block A/B	24.--	
" " Bolinder-Munktell A/B	22.33	
" " L.M.Ericsson	185.80	
" " National Radiofabrik	30.33	
" " Gotlands Konsum	10.15	
" " Slite F�rghandel	26.92	
" " Thorvald Carlsson	4.90	
" " G.Blomstrands Cykel & Sportaff�r	20.25	
" " Ragnar Ekbon	3.25	
" " Ragnar Ekbon	9.75	
" " Ragnar Ekbon	22.90	
" 9 Ragnar Ekbon	13.99	
" " Ragnar Ekbon	2.76	
" " Ragnar Ekbon	8.40	
" " Ragnar Ekbon	2.40	
" " Ragnar Ekbon	43.75	
" " Ragnar Ekbon	1.50	
" " Ragnar Ekbon	24.20	
" " Ragnar Ekbon	14.29	
Transport		16072.50

		<u>Credit</u>
	Transport	16072,50
	Paid to Slite Hamndirektion	40,-
	" " Slite Cement & Kalk Aktiebolag	163,90
	" " Slite Cement & Kalk Aktiebolag	101,95
	" " Slite Reparationsverkstad	150,98
	" " Slite Reparationsverkstad	50,55
		979,25
5.	<u>Motyl, oil, transports</u> of boats, crews etc.	3155,85
6.	<u>Provisions for trips</u> /clothing, food, medicaments etc. for people on sea/	648,64
7.	<u>Wages for crews, salaries.</u> ^{x/}	9975,-
8.	<u>Housing of crews</u>	1811,69
9.	<u>Financial support</u> /in goods etc./ to homlands organization	2044,52
10.	<u>Presents and recompensations</u> to various officials for their services to the evacuation cause	1141,45
11.	<u>Various e-xpenses</u>	259,52
	Total	Sw.Kr. 36 088,42
	Saldo	13 911,58
		Sw.Kr. 50 000,--

<p>x/ During the period of three month, 11 persons were occupied altogether on wages and salaries. Supposing, that everyone of them had been on work the whole month around, the average wage to one occupied person equals Sw.Kr.302,27, being thus considerably lower than that, which was planned before, i.e. Sw.Kr.500,- monthly.</p>		
<i>H. J. J. J. J.</i>		<i>F. Gilberg</i>

Samaksāts	<i>Gotlands Konsum</i>	10,15
” ”	<i>Slite Färghandel</i>	26,92
” ”	<i>Thorvald Carlsson</i>	4,90
” ”	<i>G. Blomstrands Cykel & Sportaffär</i>	20,25
” ”	<i>Ragnar Ekbohm</i>	3,25
” ”	<i>Ragnar Ekbohm</i>	9,75
” ”	<i>Ragnar Ekbohm</i>	22,90
” ”	<i>Ragnar Ekbohm</i>	13,99
” ”	<i>Ragnar Ekbohm</i>	2,76
” ”	<i>Ragnar Ekbohm</i>	8,40
” ”	<i>Ragnar Ekbohm</i>	2,40
” ”	<i>Ragnar Ekbohm</i>	43,75
” ”	<i>Ragnar Ekbohm</i>	1,50
” ”	<i>Ragnar Ekbohm</i>	24,20
” ”	<i>Ragnar Ekbohm</i>	14,29

Transports kopā: 16072,50

Transports

Samaksāts	<i>Slite Hamndirektion</i>	40
” ”	<i>Slite Cement & Kalk Aktiebolag</i>	163,90
” ”	<i>Slite Cement & Kalk Aktiebolag</i>	101,95
” ”	<i>Slite Reparationsverkstad</i>	150,98
” ”	<i>Slite Reparationsverkstad</i>	50,55
		<hr/> 979,25

5. Metilspirts, eļļa, transportēšana laivām un apkalpēm. 3155,85

6. Braucienu apgāde
(drēbes, pārtika, medikamenti u.c. cilvēkiem uz jūras) 648,64

7. Algas laivu apkalpēm.* 9975

8. Dzīvošana laivu apkalpēm. 1811,69

9. Finansiālā palīdzība (preces u.c.) dzimtenes organizācijai 2044,52

10. Dāvanas un kompensācijas dažādām amatpersonām
par pakalpojumiem evakuācijas lietā. 1141,45

11. Dažādi izdevumi. 259,52

Kopā: 36 088,42 zviedru kronas
Pārpalikums: 13 911,58

-----
50 000 zviedru kronas

* Trīs mēnešu laikā 11 personas bija nodarbinātas par algu un atalgojumu. Pieņemot, ka katrs no viņiem strādāja veselu mēnesi, vidējā alga vienai nodarbinātai personai bija 302,27 zviedru kronas, kas ir ievērojami mazāk, nekā bija plānots iepriekš, t.i., 500 zviedru kronu mēnesī.

(paraksts: V. Salnais)

(paraksts: F. Cielēns)¹³

5. dokuments

**ASV Kara bēgļu padomes vadītāja Stokholmā Ivera K. Olsena
1944. gada 20. novembra noslēguma pārskats par operācijām
Zviedrijā**

KARA BĒGLU PADOMES OPERĀCIJAS NO ZVIEDRIJAS

Stokholma, 1944. gada 20. novembris

[...]

I. Vietējā situācija.

[...]

B. Citi operāciju faktori.

Operācijas Zviedrijā ievērojami atviegloja pilnīgi un skaidri norādījumi no Kara bēgļu padomes un gatavība, ar kādu tā atbalstīja un akceptēja ieteiktos projektus. Vēstniecības darbinieku sadarbība un palīdzība šeit bija izcila. Tas bija īpaši patiesi dēļ sūtņa, kurš, lai arī esmu pārliecināts, ka viņam bija personīgas bažas par dažu operāciju apdomātību, it īpaši Baltijā, vienmēr deva man atļauju darboties, ja bija saprātīgas perspektīvas, ka kaut kas konstruktīvs varētu tikt sasniegts.

II. Baltijas operācijas.

Rezultāti: aptuveni 1200 personas izglābtas ar \$ 50 000 izmaksām. Vismaz papildus skaits atvests drošībā Zviedrijā caur personīgu iniciatīvu un aprīkojumu, izmantojot pagrīdes ceļus un komunikāciju, ko nodibinājusi Kara bēgļu padome.

Baltijas programmu bija ļoti sarežģīti noorganizēt, un visa operācija saskārās ar visdažādākajiem šķēršļiem un neveiksmēm laikā, kad tā notika. Bija daudz problēmu ar piemērotu grupu izvēli, kas visas tika atrisinātas ar vienkāršu kritēriju – dabūt iespējami visuzticamāko un kompetentāko grupu ar visaugstāko cieņu zviedru varas iestādēs. Katrā gadījumā tie bija bijušie Baltijas valstu sūtņi Zviedrijā, kas darbojās kā savas atbilstošās Palīdzības komitejas¹⁴ vadītāji šeit un kas bija “neoficiāli” atzīti zviedru varas iestādēs kā savas atbilstošās kopienas vadītāji Zviedrijā. Tika uzskatīts, ka šie cilvēki un viņu tuvākie darbinieki bija, iespējams, vislabākajā pozīcijā, lai savāktu lietpratīgas apkalpes, lai uzsāktu šos braucienus, un visspējīgākie sazināties un attīstīt nepieciešamos pagrīdes kanālus otrā pusē. Tāpat tika sagaidīts, ka šie trīs cilvēki būs ļoti norūpējušies par ASV varas iestāžu uzticības iemantošanu un tāpēc visticamāk rūpīgi pildīs Kara bēgļu padomes norādījumus gan rakstiski, gan idejiski. Visbeidzot, fakts, ka šiem trim cilvēkiem bija noteikts stāvoklis zviedru varas iestādēs, tika uzskatīts kā vērtīga palīdzība gaidāmajos tehniskajos sarežģījumos šāda veida operācijās un tāpat kalpoja par aizsardzību diplomātiskajai misijai un Kara bēgļu padomei pret jebkādu kritiku, ko varētu radīt neparedzami rezultāti kādai mazāk atbildīgai grupai. Šajā operāciju veidā bija iesaistītas visdažādākās grupas, no kurām lielākā daļa, ieskaitot bijušos kontrabandistus un reketierus, vienkārši izmantoja situāciju, atņemot šiem panikā esošiem bēgļiem visu, kas tiem pieder.

[...]

B. Latviešu glābšanas operācijas.

Šī operācija bija ievērojami grūtāka nekā Igaunijā, un rezultāti ir krietni neskaidrāki. Pirmkārt, Latvijas grupa nebija tik kompetenta un stabila kā igauņu grupa. Tai arī bija daudz mazāka izvēle personālā, kas bija nepieciešams, lai veiktu operāciju, un tā rezultātā kontroles un aprīkojuma izvēle bija šaurāka. Visbeidzot, latvieši šķita esam ārkārtīgi individuālistiska, nacionālistiska, nesaticīga un neuzticama grupa, kā rezultātā es nekad nejutos īsti drošs par to, kas notika. Es nekad nešaubījos, ka esmu izvēlēties labāko pieejamo grupu, taču tika piedzīvotas milzīgas grūtības saistībā ar

nepieciešamo kontroles saglabāšanu pār šo grupu, lai nodrošinātu tās operāciju saskaņotību ar Kara bēgļu padomes direktīvām. Ik pa laikam parādījās baumas, ka nacistu atbalstītāji vai personas, kas aktīvi piedalījušās Latvijas ebreju iznīcināšanā, ir nonākušas Zviedrijā. Jebkurā gadījumā bijušajam vēstniekam Salnajam nācās ierasties manā birojā, un es viņu stingri brīdināju, ka viņam tiks atņemti visi līdzekļi un aprīkojums, ja kādas no šīm baumām apstiprināsies un izmeklēšana uzrādīs, ka viņš nav spējis nodrošināt kontroli, kas nepieciešama, lai šādus apstākļus novērstu. Es šo tēmu arī vairākas reizes apspriedu ar attiecīgajām amatpersonām Ārlietu ministrijā un personīgi lūdzu Zviedrijas policijas un izlūkošanas dienesta palīdzību šo baumu pārbaudīšanā.

Nevienā gadījumā neizdevās atrast pamatu šādām baumām, un var uzskatīt, ka tās radījusi dažādu Zviedrijas latviešu elementu skaudība un ļaunie nolūki. Iespējams, dažas no tām izplatīja divas vai vairākas latviešu grupas, kuras izdarīja uz mani spiedienu nolūkā iegūt finansiālu atbalstu glābšanas maršrutu izstrādei. Tomēr pamatīgāka pārbaude atklāja, ka šiem indivīdiem ir visai apšaubāma pagātne, kas man, visticamāk, sagādātu problēmas. Līdzko šīm grupām tika atteikta finansiāla palīdzība, tās sāka diskreditēt operāciju, kurā es piedalījos. No otras puses, nav pilnīgi neiespējams, ka dažas nevēlamas personas tiešām ieradās Zviedrijā, it īpaši septembrī, kad Latvijā apstākļi bija haotiski. Dažās naktīs Gotlandē no Latvijas ieradās pat dučiem laivu, un kontrole un nopratināšana bija tik vāja, ka nav pilnībā skaidrs, kuri ieradās, izmantojot mūsu aprīkojumu, un kuri – individuāli. Turklāt glābšanas operācijas notika minūšu laikā, un acīmredzami pastāvēja iespēja nevēlamām personām iekļūt laivā krēslas laikā, kad tika uzņemti bēgļi.

Latviešu glābšanas operāciju sākums bija ļoti nestabils, un bija vairākas smieklīgas un galēji neveiksmīgas epizodes. Nepiemērots aprīkojums, bīstamas vētras Baltijas jūrā un gadījumi, kad knapi izdevās izvairīties no vācu militārām darbībām, novēloja jebkādu reālu rezultātu parādīšanos līdz jūlija beigām, kad naktis kļuva vismaz nedaudz garākas. Īsu brīdi augustā vācu apjukums un demoralizācija bija īpaši augsta, un glābšanas operācijas kļuva krietni vieglākas. Septembra pašā sākumā vācu kontrole tomēr bija visai pamatīga, patruļas kuģu skaits ievērojami palielinājās, un tika piedzīvotas vairākas neveiksmes. Vienu no glābšanas laivām 10. septembrī notvēra vācu kuģis, un gan komanda, gan pasažieri tika aizvesti uz Tallinu un apcietināti. Tomēr dažiem no viņiem izdevās izbēgt laikā, kad krievi ieradās Tallinā, un laivu ar 35 bēgļiem nogādāt Zviedrijā.

Citai laivai izbeidzās degvielas krājumi, 14. septembrī bēgot no vācu kuģa uzbrukuma, un tā veiksmīgi izpeldēja Zviedrijas krastā pēc sešu dienu dreifēšanas Baltijas jūrā. 15. septembrī glābšanas kuģi notvēra vācieši, un kuģa komanda un 50 bēgļi tika aizvesti uz Gdiņu, bet vēlāk uz koncentrācijas nometni Vācijā.¹⁵ Septembra beigās operācijas tomēr tika izbeigtas, jo vācieši uzskatīja, ka viņu pozīcijas ir bezcerīgas, un palīdzēja saviem latviešu kolaboracionistiem bēgt. Tā rezultātā pastāvēja lielas iespējas, ka turpmākas bēgļu ierašanās Zviedrijā būtu negodīgas. Latviešu operācija bija visai bīstama un ārkārtīgi interesanta, un ir ieteicams lasīt pievienotās liecības par operāciju vēsturi, gūstot ieskatu dažādos sarežģījumos, kas tika piedzīvoti šāda veida operācijās. Kopumā no 24 vīru komandas, kas tika izmantota šajās operācijās, trešdaļa ir gājusi bojā vai pazudusi bez vēsts.

Pievienotajā latviešu bēgļu sarakstā redzams, ka aptuveni 700 tika nogādāti Zviedrijā, izmantojot Kara bēgļu padomes līdzekļus. Apmēram 55 procenti no viņiem bija sievietes un bērni. No abu dzimumu pārstāvjiem vairāk nekā puse bija zvejnieki, zemnieki, strādnieki, saimniecības darbinieki utt. Aptuveni 250 bija skolotāji, studenti, juristi, agronomi, profesori, arhitekti, ārsti utt. Kara bēgļu padomes ieguldījums šajā projektā sasniedza 55 000 zviedru kronu (mazāk par \$ 15 000), un šķiet, ka ieguldījumi ir pilnībā atmaksājušies. Patiesību sakot, latviešu grupa apgalvo, ka gandrīz visa latviešu bēgļu grupa par savu drošību var pateikties Kara bēgļu padomei, jo evakuācijas lielos apmēros sākās tikai pēc tam, kad, izmantojot W.R.B. līdzekļus, tika veikta bēgšanas maršrutu un sakaru līniju izlūkošana. Tomēr es visai negribīgi akli uzticētos šiem faktiem, nezinot ievērojami vairāk par latviešu bēgļu sastāvu šeit, lai gan ir iespējams pieņemt apgalvojumu, ka neliels skaits nevēlamu personu neapkaunotu visu glābšanas operāciju kopumā.

Lielu vilšanos sagādāja neizdevusies Latvijas ebreju glābšana, un pat šobrīd nav skaidrs, ko vēl bija iespējams darīt, lai gūtu labākus rezultātus. Daži indivīdi šeit mēģināja noligt mazāk uzticamas grupas ebreju aizvešanai no Latvijas par zināmu samaksu par vienu personu. Visos gadījumos nauda tika samaksāta iepriekš, bet nekādu rezultātu nebija. Es esmu visai pārliecināts, ka mūsu grupa būtu dažus izglābusi, ja vien tas būtu bijis iespējams, jo es pastāvīgi Salnajam atgādināju par baumām par viņa antisemitisko noskaņojumu, ko man bija vairākas reizes gadījies dzirdēt un ko viņš ļoti stingri noliedza. Tomēr joprojām aktuāls ir jautājums

par to, cik liels skaits latviešu amatpersonu ir antisemīti un atbildīgi par dažiem no vārdā nenosaucamajiem noziegumiem, kas veikti pret Latvijas ebrejiem, un, iespējams, Latvijas pagrīdes grupu attieksme bija pamatā dažām neveiksmēm. Citādi, ņemot vērā faktu, ka praktiski neviens ebrejs neizbēga no Latvijas vācu okupācijas laikā,¹⁶ šķiet, ka ir pamats piekrist apgalvojumam, ka ebrejus nebija iespējams glābt ar šo operāciju palīdzību vai arī tie slēpās un bija pārāk pārbiedēti, lai mēģinātu nokļūt drošībā.

[...]

D. Sastaptā kritika.

Visaktīvākā kritika par Baltijas glābšanas programmu sākās oktobrī komunistu presē Zviedrijā, daudz kritikas tika veltīts amerikāņu diplomātiskās misijas finansiālajai dalībai. Tika izteiktas apsūdzības, ka daudzi no šiem bēgļiem ir pronacistiski un pretpadomiski noskaņoti un ir kara noziedznieki, kas bēg no Krievijas soda. Fakti bija ļoti pārspīlēti un sagrozīti, it īpaši par patiesajiem faktiem par amerikāņu darbību. Diplomātiskā misija ieņēma pozīciju, ka šīs apsūdzības ir absurdas un provokatīvas, un nolēma neatbildēt uz tām. Par visu šo lietu ir atsevišķi sniegts pārskats kā diplomātiskās misijas ziņojums, kas tiks izplatīts tuvākajā nākotnē un, ja būs iespējams, tiks pievienots šim ziņojumam kā pierādījums.

Dažas vietējās ebreju organizācijas bija noskaņotas kritiski pret šīm operācijām, ka tās nav izglābušas nevienu ebreju, par spīti faktam, ka tika izmantoti Amerikas ebreju organizācijas līdzekļi (kas nav patiesība). Neveiksme izglābt kādu ebreju tika ļoti nožēlota un izskaidrota, apstākļi, kas šīm zviedru organizācijām būtu jāsaprot, ka tas ir apsvērts, ka pēdējo pāris gadu laikā ebreju stāvoklis Baltijā ir bijis ļoti kritisks un viņi paši nevienu nav atveduši drošībā vai uzsākuši kādu darbību šajā virzienā. Lielākā daļa kritikas visticamāk cēlusies no fakta, ka viņi gribēja, lai visi līdzekļi, kas nāca no ebreju organizācijām Savienotajās Valstīs, ietu caur viņu rokām.¹⁷

[...]

6. dokuments

Zviedrijas Aizsardzības štāba C biroja 1944. gada 20. decembra ziņojums par aktivitāšu izbeigšanu Baltijā

P[ro] M[emoria]

par aktivitāšu izbeigšanu Baltijā pēc galīgās izbeigšanas pavēles
16.12.44.

Darbība, ko C birojs agrāk veica Baltijas valstīs, galvenokārt notika tad, kad Baltijas valstis bija vācu okupācijas varā. Pēc krievu ofensīvas un vāciešu izvākšanās no Baltijas darbība tika pakāpeniski izbeigta. Šī darbības izbeigšana iesākās 1944. gada oktobra sākumā un, saprotams, tika paātrināta zināmu laikrakstā “*Ny Dag*” ievietotu rakstu dēļ.¹⁸ Agrāk notika zināmi laivu braucieni uz un no Baltijas, ar kuriem viens vai vairāki simti baltiešu tika atvesti uz Zviedriju. Šī darbība pakāpeniski tika galīgi izbeigta.

16. decembrī C biroja vadītājs deva pavēli, ka visai darbībai atiecībā uz Baltiju jābeidzas. Šī iemesla dēļ no Gotlandes šurp tika atsaukts kapteinis Johansons,¹⁹ un sanāksmē Stokholmā tika nolemts, ka tie latvieši, kuri atrodas Gotlandē, pēc iespējas drīzāk no turienes jāpārvieto un viņu laivas jāpārved uz citu vietu, saprotams, pēc tam, kad viņu parādi nokārtoti.

Parakstītājs pieprasīja tikšanos un arī tikās ar Sociālo lietu pārvaldes direktoru²⁰ un informēja viņu, ka darbība Baltijā tiks izbeigta un tādēļ vairs nevajadzēs izmantot telpas *Munkbron 11*. (Šī saruna notika 15. decembrī.)

Beigās parakstītājs 19. decembrī pieprasīja sarunu ar Siliņa²¹ kungu, Zviedru-latviešu palīdzības komitejas sekretāru. Šajā sarunā Siliņa kungs tika informēts, ka mūsu sadarbība ar komiteju tiks pilnībā izbeigta un ka viņš nevarēs caur mums dabūt pieprasīto atļauju braucienam uz Gotlandi, kā arī, ka parakstītājs vairs nekontaktēs ar viņu, izņemot gadījumus, ja veci jautājumi to darītu nepieciešamu. Siliņa kungs no parakstītāja iepriekš ir ticis informēts, ka caur mums vairs nepastāv iespēja organizēt braucienus uz Baltiju, kā arī, ka mēs negribam uzņemties nekādu atbildību par braucieniem, kas pretēji teiktajam tomēr varētu notikt.

Stokholmā, 1944. gada 20. decembrī.

(paraksts)²²

Zviedrijas Aizsardzības štāba C biroja 1945. gada 11. marta noslēguma pārskats par izlūkošanas darbu Baltijā

Noraksts.

12.3.45.

P[ro] M[emoria]

par Aizsardzības štāba 2. nodaļas veikto izlūkošanas darbību Baltijā.

Sakarā ar to, ka tika uzskatīts, ka Zviedrijas militārajās interesēs ir iegūt ziņas par Vācijas militāro izvietojumu Baltijā laikā, kad šīs trīs Baltijas valstis bija vācu okupētas, Aizsardzības štāba 2. nodaļa ir veikusi zināmu izlūkošanas darbību minētajās valstīs, iztaujājot baltiešu bēgļus Zviedrijā, kā arī caur tiešiem novērojumiem Baltijas valstīs. Darbu plānoja un vadīja attiecīgie nodaļas darbinieki. Darbu uz pavēles pamata izpildīja četri militārajā dienestā iesauktie: docents Dāgs Trocigs (tagad miris),²³ sekretārs Pērs Sandbergs, filozofijas maģistrs Sikstens Heplings un jurista kandidāts Bengts Lībergs.

Bēgļu iztaujāšanu daļēji veica augstāk minētās personas, daļēji arī ar starpnieku palīdzību. Iesauktie savu uzdevumu veikšanai izmantojuši telpas *Munkbron 11*, kas uzdevumu izpildīšanai tika saņemtas no Karaliskās Sociālo lietu pārvaldes.

Tiešā novērošana tika veikta tādā veidā, ka uzņēma sakarus ar cilvēkiem, kuri labi pārzināja apstākļus attiecīgajās jomās. Dažas no šīm personām ir bijušas saistītas ar attiecīgo valstu palīdzības komitejām Zviedrijā, rīkojušas laivu braucienus uz Baltijas valstīm, kā arī nodrošinājušas praktiskās detaļas saistībā ar braucieniem un finansējušas šos braucienus. Aizsardzības štābs vajadzības gadījumos izmantoja šos braucienus, lai pārvestu izlūkus. Aktuāla informācija ir iegūta, iztaujājot ar laivām atvestos bēgļus. Kā samaksu par pakalpojumiem Aizsardzības štābs vairākkārt sagādājis nepieciešamo degvielu.

Pēc mūsu rīcībā esošajiem ziņojumiem ir notikuši šādi braucieni:

Uz Igauniju.

1.	16.2.1944. –	izbraukšanas vieta:	<i>Visby, Gotland.</i>
2.	27.2.44. –	”	<i>Ljugarn, Gotland.</i>
3.	6.3.44. –	”	<i>Slite, Gotland.</i>
4.	25.3.44. –	”	<i>Nynäshamn.</i>
5.	15.4.44. –	”	<i>Sandhamn.</i>
6.	8.7.44. –	”	<i>Dalarö.</i>
7.	24.7.44. –	”	<i>Nynäshamn.</i>
8.	4.8.44. –	”	”
9.	13.8.44. –	”	<i>Slite, Gotland.</i>
10.	16.8.44. –	”	” ”
11.	18.8.44. –	”	” ”
12.	20.8.44. –	”	<i>Nynäshamn.</i>
13.	24.8.44. –	”	<i>Slite, Gotland.</i>

(sākotnēji cietzeme)

Četros braucienos uz Igauniju pārveda izlūkus. Pārējos deviņos braucienos no Igaunijas atveda personas iztaujāšanai vai instruēšanai. Atpakaļceļā vairākas reizes laivas līdzī paņēmušas bēgļus no Igaunijas.

Uz Latviju.

1.	31.1.44. –	izbraukšanas vieta:	<i>Ljugarn, Gotland.</i>
2.	11.2.44. –	”	” ”
3.	17.4.44. –	”	” ”
4.	5.5.44. –	”	” ”
5.	13.6.44. –	”	<i>Furillen,</i> ”
6.	29.6.44. –	”	<i>Slite,</i> ”
7.	13.7.44. –	”	” ”
8.	2.8.44. –	”	” ”
9.	6.8.44. –	”	” ”
10.	6.8.44. –	”	” ””
11.	13.8.44. –	”	” ”
12.	13.8.44. –	”	” ”
13.	19.8.44. –	”	” ”
14.	19.8.44. –	”	<i>Herrvik.</i>
15.	23.8.44. –	”	<i>Slite,</i> ”
16.	23.8.44. –	”	” ”

17.	28.8.44. –	izbraukšanas vieta:	<i>Slite,</i>	”
18.	3.9.44. –	”	”	”
19.	9.9.44. –	”	”	”
20.	13.9.44. –	”	”	”
21.	14.9.44. –	”	”	”
22.	15.9.44. –	”	”	”
23.	20.9.44. –	”	”	”
24.	21.9.44. –	”	”	”
25.	25.9.44. –	”	”	”
26.	30.9.44. –	”	”	”
27.	5.10.44. –	”	”	”
28.	10.10.44. –	”	”	”
29.	14.10.44. –	”	”	”
30.	14.10.44. –	”	”	”
31.	14.10.44. –	”	”	”
32.	16.10.44. –	”	”	”
33.	17.10.44. –	”	”	”
34.	27.10.44. –	”	”	” (bez Aizsardzības štāba atļaujas)
35.	9.11.44. –	”	”	”
36.	22.12.44. –	”	”	”
37.	5.3.45. –	”	<i>Fårösund.</i>	

No nosūtītajām laivām vācieši notvēruši četras. Sešām bija jāatgriežas, uzdevumu neizpildījušām, jo vācieši tās apšaudījuši vai bijusi stingra krasta apsardzība, bet 27 braucieni izdevās. Astoņos braucienos mērķis bija uz Latviju pārvest izlūkus, bet pārējos braucienos pārvestas personas iztaujāšanai vai instruēšanai. Daudzos gadījumos laivas atpakaļceļā līdzī paņēmušas bēgļus. Pēdējie braucieni bija uz vācu vēl okupēto Kurzemi.

Uz Lietuvu.

1.	16.12.43. –	izbraukšanas vieta:	<i>Burgsvik, Gotland.</i>	
2.	7.1.44. –	”	”	”
3.	15.7.44. –	”	<i>Hoburgen,</i>	”
4.	24.7.44. –	”	<i>Vännburgen,</i>	”
5.	31.7.44. –	”	”	”
6.	5.8.44. –	”	<i>Visby,</i>	”
7.	7.8.44. –	”	<i>Vännburgen,</i>	”

8.	14.8.44. –	izbraukšanas vieta:	<i>Vännburgen,</i>	”
9.	21.8.44. –	”	<i>Slite,</i>	”
10.	21.8.44. –	”	”	”
11.	23.8.44. –	”	<i>Herrvik.</i>	
12.	27.8.44. –	”	<i>Slite.</i>	
13.	10.9.44. –	”	<i>Herrvik.</i>	
14.	7.10.44. –	”	<i>Slite.</i>	

Četras laivas vācieši pārķēra, bet četrām bija jāatgriežas stiprās vāciešu apsardzības vai apšaudīšanas dēļ. Pārējie braucieni izdevās. Trijos braucienos uz Lietuvu pārveda izlūkus, bet trijos braucienos no Lietuvas atveda personas iztaujāšanai vai instruēšanai. Dažas reizes atpakaļceļā līdzī paņemti bēgļi.

Stokholmā, 1945. gada 11. martā.

Karls Petersēns²⁴

H[elmuts] Ternbergs²⁵

Tā darbība, ko augšminētais ziņojums apraksta, ir bijusi daļa no nodaļas vispārīgās izlūkošanas darbības un ir notikusi ar manu zināšanu un piekrišanu. Tās izpildi esmu nodevis C biroja šefam majoram K. Petersēnam.

Stokholmā, 1945. gada 12. martā.

D[aniels] Landkvists,²⁶

Komandors un Aizsardzības štāba 2. nodaļas vadītājs.²⁷

8. dokuments

**Zviedrijas Aizsardzības štāba C biroja kapteiņa H. Ternberga
1945. gada 17. maija ziņojums par laivu braucieniem uz Baltiju**

V. P[ro] M[emoria]

Atbilde uz Aizsardzības štāba vadītāja jautājumiem attiecībā uz zināmiem apstākļiem sakarā ar Centrālā biroja organizētiem vai arī Centrālā biroja uzraudzībā notikušiem braucieniem starp Zviedrijas krastu un Baltiju 1943.–1944. gadā.

1) Braucienų skaits.

Augstāk minētajā laikā posmā tika veikti 13 braucieni uz Igauniju, no kuriem 6 norisinājās no Gotlandes un 7 no sauszemes, 19 braucieni uz Latviju, 8 braucieni uz Kurzemi un 6 braucieni uz Lietuvu, kopā 39 braucieni no Gotlandes un 7 no sauszemes. Visi šie braucieni notika Centrālā biroja personāla uzraudzībā.

2) Izmantotā degviela.

Šajā laikā posmā braucieniem no Gotlandes kapteiņa Johanssona rīcībā tika nodotas 40 tonnas degvielas, no kurām 4 nav izmantotas. Visu veica caur štāba intendantu pie VII. *Milo* pēc Aizsardzības štāba degvielu krātuves pavēles. Degviela izmantota 39 pabeigtiem un 11 nepabeigtiem braucieniem, kuros vai nu laivas avarējušas, vai tikušas pārtvertas. Kopā notikuši 50 braucieni. Katram braucienam piešķirts ap 700–800 kilogramu degvielas, kas atbilst kopējam 36 tonnu patēriņam. Degviela tika tieši nodota laivām, tādējādi izslēdzot iespēju, ka laivu apkalpes pašas varētu piesavināties degvielu.

5 braucienos, kas izgāja no *Nynäshamn*, un divos, kas izgāja no Stokholmas, degvielu kuponus un licences Centrālā biroja pārstāvis nodeva tieši Igauniju komitejas pārstāvjiem. Centrālā biroja pārstāvis kuponus ieguva, tos attiecīgi pieprasot.

Uz kuponiem izdoti 7750 litri “motyl 25”, kā arī 120 litri smērēļļas (pielikumā apliecības noraksts no Flotes pārvaldes degvielu daļas). Tas atbilst aprēķinātiem 1000 litriem vienam braucienam. Kuponu nodošanas veids jāuzskata par tādu, kas padarījis neiespējamu degvielu izmantot citiem nolūkiem.

3) Zaudētas laivas.

No tām laivām, kuras tika zināmā mērā izmantotas Aizsardzības štāba nolūkiem, ceļā uz Latviju 4 tika pārtvertas no vāciešiem, tāpat arī 4 ceļā uz Lietuvu. 3 laivas tika zaudētas avārijās, no tām 2 lietuviešu un 1 latviešu. Kopumā gājušas zudumā 11 laivas.

4) Laivu īpašnieki, apkalpe un pasažieri.

Īpašuma piederības tiesības laivām, kuras Aizsardzības štābs brīžiem izmantoja, nav tikušas pārbaudītas. Tas izriet no Karaliskās Muitas pārvaldes dokumentiem par laivām, kas ieradušās no ārzemēm.

Pilnīgi apkalpes saraksti ir pieejami, un tos pēc vajadzības var uzrādīt.

Par pasažieriem, kurus no Baltijas valstīm atveda minētos braucienos, var teikt sekojošo:

Laivu apkalpēm vienmēr ir norādīts, ka ņemt pasažierus līdzi no Baltijas nav pieņemams. Nav bijis iespējams šos norādījumus praksē ievērot, un daļā braucienu pasažieri no Baltijas valstīm ir paņemti līdzi. Skaitis, kas šos braucienus varējuši izmantot, ir apmēram 150.²⁸

Stokholmā, 1945. gada 17. maijā

(paraksts)

(H. Ternbergs)

Kapteinis.²⁹

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Kārlis Kangeris (1985). *Die organisierte Flucht aus dem Baltikum nach Schweden 1944. Von Amerikanern finanzierte Aktionen*. Paper presented at the 8th Conference on Baltic Studies in Scandinavia, Stockholm, June 7–11, 1985; Lars Ericson (1995). *Exodus och underrättelseinhämtning. Det svenska försvaret och Baltikum, hösten 1943–våren 1945*. In: *Vårstormar. 1944 – Krigsslutet skönjes*. Stockholm: Probus, s. 83–127; Carl Göran Andrae (2004). *Sverige och den stora flykten från Estland 1943–1944*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, s. 61–70; u.c.
- ² Uldis Neiburgs (2011). *Zviedru un amerikāņu izlūkdienestu loma Latvijas Centrālās padomes organizētajās bēgļu laivu akcijās pāri Baltijas jūrai uz Zviedriju, 1944.–1945. gads*. No: *Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas, 20. gadsimta 40.–60. gadi*. Rīga: Zinātne, 170.–194. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 27. sēj.).
- ³ *Zviedrijas Valsts arhīvs (Riksarkivet, Stockholm)* (turpmāk: RA), “Sandler kommissionen”, Kommittéarkiv 984, F 1: Vol. 17, 18; ASV Franklina Delano Rūzvelta bibliotēka (*Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, NY*) (turpmāk: RL), Record Group 220, File 72.
- ⁴ *Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts arhīvs* (turpmāk: LVA), 1986. f., 1. apr., 99., 28635., 28636. l.; 2250. f., 80. apr., 1.–12. l.; Valentīne Lasmane (1990). *Pāri jūrai 1944./45. g.* Stokholma: Memento; Dzin-tars Ērglis (2010). *Latvijas Centrālās padomes aktivitātes (1943–1945): Laivu akcijas*. No: *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 280.–297. lpp.

- ⁵ Heršels V. Džonsons (*Johnson*, 1894–1966) – ASV vēstnieks Zviedrijā.
- ⁶ Ivers Kristians Olsens (*Olsen*, 1904–1960) – ASV vēstniecības finanšu atašejs un Kara bēgļu padomes pārstāvis Zviedrijā.
- ⁷ Ziņojumā minētais 700 apcietināto un vēl vairāk apdraudēto cilvēku skaits ir pārspilēts, iespējams, lai pārliecinošāk argumentētu nepieciešamību veikt igauņu politisko bēgļu evakuāciju uz Zviedriju. 1944. gada aprīlī Igaunijā notikušie aresti skāra 200–300 personas, no kurām daļu drīz vien atbrīvoja, bet apcietinājumā palika ap 100 cilvēku, kurus turēja aizdomās par saistību ar Igaunijas Republikas Nacionālo komiteju. Sk.: Vācijas Federālais arhīvs (*Bundesarchiv, Berlin*), R 6/165, S. 99–100.
- ⁸ Igaunijas, Latvijas un Lietuvas bijušie sūtņi Zviedrijā Heinrihs Lareteis (*Laretei*, 1892–1973), Voldemārs Salnais (1886–1948), Vītauts Gilis (*Gylis*, 1886–1959).
- ⁹ *RL*, Record Group 220, Box. 45.
- ¹⁰ Turpat. Dok. publ.: *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1944*. Vol. 1: General. Washington: United States Government Printing Office, 1966, p. 1049.
- ¹¹ Fēlikss Cielēns (1888–1964) – LSDSP biedrs, LCP Ārzemju delegācijas loceklis, 1944. gada maijā ar bēgļu laivu ieradās Zviedrijā, no 17. jūnija līdz 1945. gada 29. martam uzrakstīja vairākus ziņojumus ASV vēstniecībai Stokholmā par situāciju nacistu okupētajā Latvijā.
- ¹² *RL*, Record Group 220, File 73.
- ¹³ Turpat, Box. 72.
- ¹⁴ Igaņu komiteja (*Eesti Komitee*), Zviedru-latviešu palīdzības komiteja (*Svensk-Lettiska Hjälpkommitten*), Lietuviešu komiteja (*Lietuvių komitetas*) Stokholmā.
- ¹⁵ Domātas laivas “Ronis”, “Toni”, “Gulbis”.
- ¹⁶ Vācu okupācijas laikā vairāki ebreji tomēr spēja pārdzīvot holokaustu un atstāt Latviju, t.sk. nonākot neitrālajā Zviedrijā; tas izdevās Leonīdam Zebbam, Zeldai Šepšselovičai un Izraēlam Mihelsonam. Pēdējo izglāba LCP dalībnieki Kārlis E. Frišenfelds (1912–2001) un Valentine Jaunzeme (Lasmane) (dz. 1916), kuri 1944. gada 13. novembrī uzmeklēja viņu Dundagas apkārtnē un 23. novembrī ar LCP bēgļu laivu “Zvejnieks” nosūtīja uz Zviedriju. Sk.: *LVA*, 2250–80–12; Lasmane (sast.). *Pāri jūrai 1944./45. g.*, 119.–130. lpp.
- ¹⁷ *RL*, Record Group 220, File 72.
- ¹⁸ Domāta 1944. gada 17. oktobra publikācija “Baltiešu fašisti lielā skaitā Zviedrijā. Zviedru varas iestādes un Amerikas vēstniecība kā organizatori?” laikrakstā “*Ny Dag*”, kam sekoja līdzīgi raksti zviedru komunistu presē. Sk. *RL*, Record Group 220, File 72. Dok. publ.: Andrievs Ezergailis (ed.) (2002). *Stockholm Documents: The German Occupation of Latvia. 1941–1945: What Did America Know?* Rīga: Publishers of the Historical Institute of Latvia, pp. 478–486 (Symposium of the Commission of the Historians of Latvia, Vol. 5).

- ¹⁹ Kapteinis Arturs Johansons (*Johansson*) – C biroja galvenā atbildīgā persona slepeno laivu sakaru organizēšanā ar Baltiju. No 1943. gada vasaras oficiāli pildīja Visbijas krastā novietotās Jūras kara flotes, t.sk. Jūras spēku policijas (*Marinpolisen*) sardzes komandiera pienākumus. C biroja darba ietvaros bija atbildīgs par palīdzības sniegšanu laivu apkalpēm, lai tās no Zviedrijas krasta nokļūtu Gotlandes ostās, laivu braucēju apgādi ar Zviedrijas pasēm un meteoroloģiskiem datiem, kā arī viņu iztaujāšanu pēc to atgriešanās Gotlandē, laivu pārmeklēšanu un ziņošanu C birojam par gūtajiem rezultātiem.
- ²⁰ Roberts Paulsons (*Paulson*, 1886–1961) – Zviedrijas Sociālo lietu pārvaldes vadītājs, 1944. gada 18. decembrī apcietināts, notiesāts par spiegošanu nacionālsociālistiskās Vācijas labā. Iespējams, ka ar viņa starpniecību vācu okupācijas varas iestādes varēja iegūt informāciju arī par baltiešu bēgļu laivu akcijām uz Zviedriju.
- ²¹ Leonids Siliņš (1916–2005) – LCP dalībnieks, 1943. gada 22. jūlijā nelegāli aizveda uz Gotlandi daudzus materiālus par padomju un vācu okupāciju Latvijā. Vēlāk darbojās Stokholmā kā Zviedru-latviešu palīdzības komitejas un LCP Ārzemju delegācijas sekretārs, vairākas reizes šķērsojot Baltijas jūru un organizējot slepenos sakarus ar nacistu okupēto Latviju.
- ²² *Zviedrijas Kara arhīvs (Krigsarkivet, Stockholm)* (turpmāk: KA), Försvarsstaben, C-byrån, F I, Vol. 2.
- ²³ Dāgs Trocigs (*Trotzig*, 1914–1944) – zviedru etnologs, 30. gadu beigās vieslektors Latvijas Universitātē. Izmantojot labos sakarus ar baltiešiem, nodeva informāciju Zviedrijas Bruņoto spēku štābam par apstākļiem Baltijas valstīs. Pēkšņi miris 1944. gada 31. augustā.
- ²⁴ Majors Karls Petersēns (*Petersén*, 1883–1963) – Zviedrijas C biroja vadītājs.
- ²⁵ Kapteinis Helmutš Ternbergs (*Ternberg*, 1893–1971) – K. Petersēna tuvākais palīgs, C biroja pārstāvis slepeno laivu sakaru organizēšanā ar Baltiju. 1941. gada pavasarī informācijas iegūšanas nolūkos kā laikraksta “*Dagens Nyheter*” žurnālists nosūtīts komandējumā uz Baltijas valstīm. Bija ciešos sakaros ar vācu Abvēru (*Abwehr*), īpaši ar tā Stokholmas biroju, kas ielūdza viņu apmeklēt Baltijas valstis un Austrumu fronti. Kara laikā vairākas reizes Rīgā tikās ar Latvijas Zemes pašpārvaldes Izglītības un kultūras ģenerāldirekcijas darbinieku Gerhardu Brēmani (1910–2001), no kura saņēma informāciju par situāciju nacistu okupētajā Latvijā.
- ²⁶ Komandors Daniels Landkvists (*Landquist*, 1891–1962) – Zviedrijas Aizsardzības štāba 2. nodaļas (atbildēja par militāro izlūkošanu, bija iedalīta iekšlietu un ārlietu nodaļā, kā arī t.s. centrālajā jeb C birojā, kas nodarbojās ar izlūkošanu kaimiņvalstīs) vadītājs.
- ²⁷ KA, Försvarsstaben, C-byrån, F I, Vol. 2. Dok. daļēji publ.: Ericson. Exodus och underrättelseinhämtning, S. 110–113.

- ²⁸ Ziņojumā minētais cilvēku skaits – 150 ir jāuzskata par stipri samazinātu, jo C biroja interesēs nebija norādīt patieso ar zviedru atbalstu Zviedrijā nonākušo Baltijas valstu bēgļu kopskaitu, kas saskaņā ar C biroja veikto iekšējo uzskaiti sasniedza vismaz 1032 (192 igauņi, 76 lietuvieši, 764 latvieši) personas. Sk.: RA, “Sandler kommissionen”, Kommittéarkiv 984, F 1: Vol. 18).
- ²⁹ KA, Försvarsstaben, C-byrån, F I, Vol. 2.